

Syrjälä, Väinö 2023: Rec. av Heikki Oja: Helgonnamn i almanackan.
Folkmålsstudier, nr 61. S. 139–141.

Heikki Oja: Helgonnamn i almanackan. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2023. 321 s. ISBN 978-951-583-575-8.

Med anor i medeltidens helgonkalender är namndagsalmanackan än i dag en levande tradition i både Finland och Sverige. Firandet av helgonens dösdagar satte sina spår i såväl folktraditioner som person- och ortnamnsskicket i landet. Almanackans namnlängd överlevde reformationen och fortsatte utvecklas under senare århundraden. I *Helgonnamn i almanackan* belyser Heikki Oja, docent i astronomi och tidigare chef för Helsingfors universitets almanacksbyrå, denna utveckling. Oja bjuder på en gedigen presentation av olika namn som tagits upp i almanackor, helgonen och övriga personer bakom namnen samt olika legender och traditioner som kopplats till dem. Namn brukar väcka intresse hos den stora allmänheten och således kan man tänka sig att det finns en bred läsarkrets för en bok av detta slag. Trots att det är frågan om en mer populärvetenskaplig presentation bör inte heller språk- och namnforskare förbise värdet av detta lättillgängliga och innehållsrika uppslagsverk.

Ojas bok bygger på forskningsinsatser som gjorts på almanacksbyrån under början av 2000-talet. De namn som presenteras i boken är hämtade från en samling av kalendrar och almanackor som getts ut i Sverige och Finland från medeltiden fram till 1800-talet och en sammanställning av namnlängderna ur dessa. Jämfört med en tidigare finskspråkig version av boken, *Suomen kansan pyhimyskalenteri* (2011), har den nyutgivna *Helgonnamn i almanackan* ett reviderat upplägg där flera namn från sverigesvenska och finlandssvenska namnlängder har tillkommit. Sammanlagt förekom cirka 1 500 olika helgonnamn i svenska tryckta kalendrar och almanackor under 1500–1700-talen och cirka 800 av dessa namn presenteras i boken. Förutom helgonnamn redovisas även övriga helgdagar som förekommit i almanackorna.

Boken inleds med ett bakgrundskapitel under rubriken ”Helgonen”. Här förklaras kortfattat bland annat vem som blev helgonförklarad och vilka personer som togs med i almanackorna. Dessutom summerar Oja den svenska almanackans historia från de äldsta bevarade medeltida kalendersidorna fram till våra dagar. Som det framgår av hans redovisning har utvecklingen av namnlängden inte varit en standardiserad process. Tvärtom framstår urvalet av helgonnamn i almanackorna – och följaktligen namnen som presenteras i boken – som relativt slumpmässigt. Medeltidens katolska mässböcker på latin innehöll varierande, ofta lokalt anpassade, helgonförteckningar. När man på 1500-talet började ge ut årliga almanackor i Sverige fanns det flera konkurrerande utgivare. Datum utan etablerade minnesdagar fylldes på med varierande helgon, och senare andra kända namn, vilket ledde till flera

varianter av namnlängden. Dessutom var en stor del av almanackorna under en lång tid översättningar, vilket förklarar exempelvis förekomsten av många relativt okända tyska helgon. Först när privilegiet att ge ut almanackor i mitten av 1700-talet gavs till Vetenskapsakademien började namnlängden få en mer enhetlig form.

Största delen av boken ägnas åt presentationen av själva helgonnamnen. Här ingår, precis som i almanackorna, inte bara egentliga helgonnamn, utan även andra kända namn från Jesus och andra bibliska personer till biskopar och kungligheter. Presentationen är ordnad kronologiskt: boken går igenom namn i tur och ordning från 1 januari till 31 december utifrån datumen de vanligen varit placerade på i de gamla svenska almanackorna. Därmed varierar också antalet namn som presenteras under respektive datum, från ett (eller inget) till fyra-fem olika helgon. Det är inte heller ovanligt att samma namn, oftast syftande på olika personer, förekommer på några olika datum.

Ojas beskrivningar är korta och koncisa. Han kommenterar vilka namn som figurerat på det specifika datumet i olika almanackor, vem som ligger bakom dessa namn och vad dessa personer är kända för. Vi får exempelvis veta att namnet för den 1 april på 1600-talet vanligen var Theodora som senare ersättes av Hugo och därefter Harald. Bakom dessa namn döljer sig en romersk jungfrumartyr som halshöggs denna dag år 120, en fransk biskop från 1100-talet och Norges första kung Harald Hårfager. Den 12 augusti har i sin tur haft namnet Clara (senare Klara) i nästan alla almanackor sedan 1585, syftande på Sankta Klara, lärlingen hos Franciscus av Assisi i 1200-talets Italien.

Förutom helgonnamn och andra personnamn som tagits upp i almanackorna, presenteras i boken även andra helgdagar som haft sin plats i almanackan. Precis som för de olika namnen kan man därmed hitta en beskrivning av olika benämningar för och bakgrunden till exempelvis kyndelsmässodagen (2.2) eller allhelgonadagen (1.11). Efter redovisningen av årets dagar presenteras vidare de rörliga helgdagarna: fastlagen, palm-söndagen, skärtorsdagen, långfredagen, påsken, Kristi himmelfärdsdag, pingst, heliga trefaldighets dag och advent. Presentationerna varvas med rikliga illustrationer med konstverk och andra helgonavbildningar samt med faktarutor som sammanfattar information om särskilda teman som exempelvis finländska helgon, kungligheter i almanackan eller olika sägner kring kända helgon.

I slutet av boken finns ett användbart register över de namn som presenterats i boken. Detta gör det möjligt att söka i boken inte bara utifrån ett specifikt datum men också utifrån specifika namn och personer, något som gör *Helgonnamn i almanackan* till ett lättanvänt uppslagsverk. Som man kan förvänta sig, har Oja vidare listat både sina källor, dvs. de olika kalendrar och

almanackor vars namnlängder utgör grunden för presentationen i boken, och övrig litteratur för vidare läsning om både helgon och almanackor. Här skulle den mer forskningsinriktade läsaren önska lite mer information om vetenskapliga arbeten kring ämnet, samtidigt som det är förståeligt att sådan diskussion kunde kännas malplacerad i bokens populärvetenskapliga presentation.

I det ovannämnda registret finns även vissa alternativa stavningar av namnen med. I början av boken förklarar Oja att ”Namnen stavas i allmänhet som i de gamla kalendrarna eller i det ursprungliga romerska martyrologiet, men ibland används också den nutida, vedertagna namnformen.” (s. 23). Namnformerna eller skrivsätten kommenteras i samband med några av namnen, men detta är något som gärna kunde ha synliggjorts lite mera i boken. Eftersom skriftspråket inte var standardiserat när de flesta av almanackorna gavs ut är det troligt att det även finns en del variation i skrivsätten av de olika namnen (och förstås i det övriga språkbruket i almanackorna). Vilka namnformer som är ”vedertagna” eller i vilken mån författaren har anpassat skrivsätten för redovisningen är nu inte alltid klart. För de flesta av bokens läsare är detta säkerligen inget som man lägger märke till, men något som man som språkvetare skulle vilja problematisera lite mer. Här tål det dock påminnas om att boken har ett lite annat fokus: den diskuterar namnen mer ur en historisk än en språklig synvinkel.

Som helhet är *Helgonnamn i almanackan* en trevlig bok i sin genre. Ojas text är samtidigt både rik på fakta och upplagd på ett pedagogiskt sätt – innehållet är således både lättläst och övertygande. Den populärvetenskapliga presentationen gör att en väl insatt namnforskare kanske inte hittar så mycket nytt i boken och den kritiske läsaren hade uppskattat ännu noggrannare kopplingar till de historiska källorna som den vilar på. Jag anser dock att boken är läsvärd för både lekmän och språkvetare. Den är användbar som uppslagsverk och kan kombineras med mer vetenskapliga källor som *Sveriges medeltida personnamn* (1967–) för djupare studier av historiska namnskick. Ur namnforskarens synvinkel är boken dessutom ett värdefullt bidrag inte minst genom att den med sin lättillgängliga form kan väcka intresse för (helgon-)namn hos nya läsare.

Väinö Syrjälä